

Márai Sándor húga, Grossschmid Katalin kamaszkori naplója

ANNA ÖTVÖS

The Adolescent Diary of Sándor Márai's Sister, Katalin Grossschmid

Keywords: Kassa (Košice); Géza Grossschmid; Sándor Márai; Katalin Grossschmid; diary; events of 1918–1919

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i4.06>

2018-ban a budapesti Darabanth aukciósház kínálatában több dokumentum is felbukkant, amelyek egykor a Grossschmid család hagyatékában voltak, és egyes családtagjaihoz kötődtek. A tételek között szerepeltek levelek, képeslapok, fényképek, különféle dokumentumok és két nagyon személyes és értékes kis könyv, illetve füzet: Grossschmid Géza kamaszkori emlékkönyve és lánya, Katalin kamaszkori naplója.

Az emlékkönyv bekerült a kassai Márai Sándor Emlékkiállítás gyűjteményébe, és megtekinthető a Család elnevezésű szobában. Sőt, elkészült az emlékkönyv hasonmás kiadványa is, amit a budapesti Pytheas Könyvmanufaktúra készített el, ők restaurálták a több mint 130 éves bőrkötésű kis emlékkönyvet.

Grossschmid Katalin kamaszkori naplója a Magyarországon, Várpalotán működő Trianon Múzeum gyűjteményébe került, akik *Naplóm 1918–1922. Kassai kislány bolyong a viharban* címmel kiadták ezt a százéves dokumentumot.¹ A kötetet szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta: Szigethy Gábor színháztörténész.

A könyv méretében és külsőleg is eltér az eredeti naplófüzettől. A naplóbejegyzések viszont betűhűen, szerkesztetlenül és javítás nélkül jelentek meg a kötetben. A bal oldalon láthatjuk a napló befotózott oldalát: a kézírást, fotókat, egyéb emlékeket, a jobb oldalon pedig nyomtatva az átirrt kéziratot eredeti helyesírási hibákkal és betűtívesztésekkel, valamint a szöveget illető jegyzeteket és megjegyzéseket is. Sajnos, a német szövegrészeket is hibásan és hiányosan tették közzé, ugyanis ezek még schwabacchal,

1 Grossschmid Kata: *Naplóm 1918–1922. Kassai kislány bolyong a viharban*. Várpalota, Trianon Múzeum, [é.n.]. A továbbiakban ebből a kötetből idézem a naplóbejegyzéseket, de a Grossschmid Katalin által leírt szövegeket a mai helyesírás szabályai alapján közlöm.

német gót típusú betűkkel vannak írva, mert a 20. század elején így tanultak németül írni és olvasni az iskolákban.

A Trianon Múzeum Alapítvány részéről Török Ferenc Lászlónétól megkaptuk a napló pontos adatait és leírását. A füzet külső mérete: 195 mm x 240 mm, bordó színű műbőr borítója van, amire aranyszínű nagybetűkkel rá van nyomtatva, hogy NAPLÓM és a dátum: 1918 MÁRCZ 8. A füzet varrott, lekerekített sarkai vannak, a belseje vonalkázott (10 mm) vajsínű lapokat tartalmaz (kb. 90 g-os), 58 lapos, nem minden lapon, illetve oldalon van írás. 29 lap üresen maradt. A lapok élei pirosra vannak festve. Az íráson kívül a napló tartalmaz még fényképeket, képeslapokat, valamint különböző személyektől saját készítésű kártyákat, és szárított virágok is vannak beleragasztva, bele téve. A szöveg főként fekete tollal (tintával) van írva.

A Szlovák Nemzeti Múzeum – A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeumának igazgatónője, Jarábik Gabriella ígéretet kapott a Trianon Múzeum igazgatójától, dr. Szabó Pál Csabától, hogy az eredeti napló hiteles másolatát elkészíttetik, és elküldik a kassai Márai Sándor Emlékkiállítás gyűjteményébe. Ezáltal egy újabb fontos dokumentummal és kiállítási tárggyal bővül majd a kiállítás anyaga.

Grosschmid Katalin 1904. március 8-án született Kassán.² Ekkor a család a Fő utcán lakott a Kassai Jelzálogbank épületében, egy bérházban, amelyet részletesen leír Márai Sándor az *Egy polgár vallomásai* című művében. (Márai 2019) Grosschmidék az 1913-as év végén költöztek be a Mészáros utcai frissen felújított saját házukba. (Márai 2019, 252. p.; Ötvös 2023, 91–92. p.) 1918. március 8-án itt ünnepelték lányuk 14. születésnapját, és erre az alkalomra kapta anyukájától a naplót.

„Édes Katókám!³ Mától kezdve már nem vagy »gyerek«. Én csak azt kívánom, hogy olyan maradj, mint amilyen eddig voltál! Adja Isten, hogy ebbe a kis füzetbe sok-sok kedves dolgot jegyezhes be. Őrizd meg jól! Meglásd, sok örömmel olvasod majd mindenkor. Anyuka.”

Dr. Grosschmid Gézáné szül. Ratkovszky Margit végzettsége alapján pedagógus volt. Évekig tanított a kassai felső leányiskolában, majd ahogy sorban születtek a gyerekek, főállású anyaként otthon maradt, és a háztartást vezette. (Ötvös 2023, 93–94. p.) Valószínűleg a naplóírást pedagógiai megfontolásból ajánlotta a 14 éves lányának. A 20. század elején a gyerekek, a tanulók önművelésének legfontosabb tényezőiként tartották számon az olvasást, a társalgást és a fogalmazást, ami elsősorban levél- és naplóírást jelentett.⁴

2 Štátny archív v Košiciach, Matrika narodených, zv. 21, str. 99, č. 314. Grosschmid Katalin Mária Júlia, 1904. március 8., Kassa, Fő utca 4.

3 Katókának, illetve Katónak hívták nemcsak családi körben, hanem a barátai, az ismerősei és a tanítói is így nevezték.

4 Külföldi lapszemle. *Magyar Pedagógia*, 1905, 14. évf. 240. p.

1934-ben jelent meg Tutsek Anna – a Cilike regénysorozat írójának és a *Magyar Lányok* című képes hetilap szerkesztőjének – a *Naplóírásról* szóló cikke. (Tutsek 1934, 671. p.) Ebben kifejti, hogy a serdülő lányoknál a 14. év körül jön el az az idő, amikor igénylik, hogy leírják, ami velük történik, amit éreznek, amit gondolnak, az élményeiket. Megjegyzi, hogy lebeszélgni nem kell, de rá kell vezetni őket arra, hogyan kell naplót írni, mert ez az önnevelés egyik eszköze, és feltétlenül őszintének kell lennie. „Igyekezünk tárgyilagosan leírni mindazt, ami velünk és bennünk történik és soha se akarjuk szépíteni magunkat, a magunk cselekedeteit, gondolatait. Ne pózoljunk és ne érzelegjünk.” (Tutsek 1934, 671. p.) Emellett a pedagógiai hagyomány a rendszeresség, pontosság és időbeosztásra nevelés eszközeként is ajánlja a naplóírást. (Huszár 2005, 116. p.)

Bárki írhat naplót, ez teljesen hétköznapi forma és személyes természetű műfaj, hisz nem a nyilvánosságnak szánjuk, hanem belső használatra. „A történetírás egy ága éppen az ilyen naplószerű forrásokat kutatja, mert csak ezekből ismerhetjük meg, hogyan hatott egy-egy esemény, hogyan élték át, mi élt róla az emberek fejében.” (Huszár 2005, 116. p.)

Egy napló fő jellemzője: a személyesség, a történés és a lejegyzés időbeli közelsége, az egyidejűség. (Huszár 2005, 117. p.) Az íróján múlik az írás gyakorisága is, hogy folyamatosan vagy kihagyásosan írja-e a naplóját, és annak ellenére, hogy jellemzően kronológikus műfaj, a naplóba utólag is írhatunk, hisz egy-egy esemény, gondolat később kap értelmet, vagy magyarázatra szorulhat.

„A napló autentikus közlésforma. Vonásai közül ez az, ami a kutatási szempontú felhasználást leginkább indokolja.” (Huszár 2005, 122. p.)

Grosschmid Katalin 1918 tavaszán – amikor tizennégy évesen elkezdte írni a naplóját – a kassai Evangélikus Polgári Leányiskolában tanult, ahol az 1917–1918-as tanévben a IV. osztályba járt, tehát éppen végzős tanuló volt.⁵ Ebbe a négy évfolyamos iskolába különböző felekezetű, többnyire magyar anyanyelvű gyerekek jártak. A szülők foglalkozását nézve voltak közöttük kiskereskedők, kisvállalkozók, kisiparosok, köztisztviselők, tisztviselők és értelmiségiek is.⁶ Elvégzésével képesítést lehetett szerezni a felsőbb leányiskola V. osztályába, tanítóképző intézetbe, kisdédóvőnképzőbe, női felső kereskedelmi iskolába, női kereskedelmi tanfolyamra, női kézimunka-tanfolyamra és alkalmazhatók voltak posta-távírdánál is.⁷ A Grosschmid szülők értelmiségiek voltak, az édesapa, dr. Grosschmid Géza ügyvéd és jogtanácsos a Kassai Jelzálogbankban, az édesanya pedig tanítónő volt.

5 Kassai Ágostai Hitvallású Evangélikus [...] Polgári Leányiskolájának Értesítője az 1917–1918. tanévről. Kassa, 1918, 10. p.

6 Uo. 24. p.

7 Uo. 38. p.

Grosschmid Katalin 14 és 15 évesen – tehát 1918-ban és 1919-ben – gyakran és rendszeresen írt a naplójába. Ezután már ritkulnak a bejegyzések.

1920-ban január 12-én írt pár sort, majd néhány nappal a születésnapja után, március 11-én. Valószínűleg, visszamenőleg részletesen leírta az augusztusi kirándulását apukájával, amikor Sátoraljaújhely, Miskolc, Eger érintésével Versegre majd Csesztvére mentek,⁸ ahol Katóka kb. két hetet nyaralt. Innen egyedül utazott Budapestre, ahol apukájával töltött három napot, és együtt elhajóztak Pozsonyba, majd onnan hazautaztak Kassára.

1921-ben nem írt a naplóba, csak jelzésszerűen felsorolta a júliusi csehországi és németországi utazásuk legfontosabb állomáshelyeit, cseh és német városok neveit. Sajnos, nem írta le a hozzájuk fűződő élményeit. Így nem derül ki, hogy vajon meglátogatták-e útjuk során az akkor már Németországban élő bátyját, Márai Sándort.

1922-ben egyetlen napját írta le, amiből megtudjuk, hogy akkor már két hete Budapesten volt, Julie néninél lakott,⁹ és a Rákóczi téri ipariskolában tanult.¹⁰ Grosschmid Géza kérte meg Hrabovszky Júliát, vegye magához a téli hónapokra Katókát, hogy folytathassa zongoratanulmányait, szabni-varrni tanuljon, társaságba járjon, kissé csiszolódjon. (M. Hrabovszky 2001, 445–446. p.) Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Katóka tavasszal is nála maradt, sőt, évente megismétlődött a vendéglátás. (Uo.)

Katókának a füzetbe leírt utolsó bejegyzése már felnőttkorából származik. 1931. október 5-én az akkor 21 hónapos kislányának, Zsuzsikának üzent a jövőbe.¹¹

„Zsuzsikámnak! Édes kis leányom! Ha majd én már nem leszek, és kezedbe kerül anyádnak ez a féltve őrzött kis könyvecskéje, gondold sok szeretettel reá, és amiket Rólad gyűjtöttem első mondásodtól kezdve! Őrizd meg továbbra is, mert majd, mikor, ha felnősz, még sok örömed telhet benne, és így mindegyben szeretettel gondolsz a Téged nagyon szerető Anyukádra.”

A napló egyik legfontosabb jellemzője, hogy a vége soha nem tervezett. Egyszer csak az írója nem ír bele többet, és ezzel véget ér. Ennek számtalan személyes oka

8 Csesztve község Nógrád megyében (Balassagyarmati járás) található, itt, a Madách-kúriában élt Grosschmid Géza (1872–1934) öccse, gyerekei keresztapja, Grosschmid Károly (1874–1934) mérnök a családjával.

9 M. Hrabovszky Júlia, „Zsüli néni” (1858–1946) unokatestvére volt Grosschmid Gézának.

10 Budapesten 1873-ban nyílt meg az első Női ipar- és kereskedelmi Tanoda, az iskola 1893-ban Magyar Királyi Állami Nőipariskola néven folytatta a nőképzést, és 1911-ben költözött a Rákóczi tér 4. szám alá. Választható szakosztályok voltak: fehérneművarró, felsőruhavarró, fehér-, színes- és műhímző, divatáru- és csipkekészítő tanfolyam. 1922-ben középfokú szakiskolává alakult, és a szakképesítés mellett érettségit adott. Ma ez a Jelky András Ipar-művészeti Szakközépiskola.

11 Grosschmid Katalin (1904–1986) 1927-ben Budapesten férjhez ment Jetts Gyula ügyvédhez, aki 1935-ben magyarosította a nevét „Jáky”-ra. Első gyermekük, Zsuzsanna 1929 decemberében született.

lehet. Ezzel szemben a napló írásának kezdete gyakran kiemelt fontosságú. Valamilyen rendkívüli alkalom váltja ki az írójából, hogy tollat és papírt ragadjon, és leírja érzéseit, gondolatait, élményeit, a hétköznapi történeteket.

Grosschmid Katóka a naplóját azzal kezdi, hogy leírja a születésnapjára kapott ajándékot, és ezt minden évben fontosnak tartja, hogy pontosan rekonstruálja, kitől milyen ajándékot kapott, illetve hogyan ünnepeltek. A 14. születésnapja mérföldkő történetünk szempontjából, mert megkapta anyukájától a szóban forgó naplót, és elkezdte írni. A következő, 15. születésnapjára az apukájától egy gyönyörű festményt kapott, „Franz bácsi legsikeresebb képét” a „Gänseliesel”.¹² Ugyanígy részletezi a karácsonyi vagy egyéb alkalmakkor (névnap, húsvét) kapott ajándékokat is, s ha a szülei elutaztak, akkor is hoztak neki valamilyen apróságot az útjukról.

Katóka nagyon szófogadó, kötelességtudó, segítőkész, udvarias, kicsit félénk kamaszlány volt. Szerette a szépet: a szép ruhákat, a kiegészítőket, nagyon szeretett olvasni magyarul és németül is, mindig örült, ha könyvet kapott, és a tanulással sem volt gondja. Igaz, helyesírása nem hibátlan, de ez természetes ebben az életkorban. Volt egy babája, Trudika, vele szívesen játszott. Szeretett zongorázni is, moziba és színházba járni, főleg az anyukájával, akit különféle rendezvényekre is elkísért. Otthon együtt olvastak és hímeztek, ha az anyukája elutazott, akkor pedig rendszeresen leveleztek egymással. Szülei egyébként gyakran voltak távol, többnyire Budapestre vagy a Tátrába utaztak, esetleg valamilyen távolabbi fürdőhelyre gyógykezelésre, Katóka ilyenkor mindig fájlalta a távollétüket. Nagyon bensőséges kapcsolata volt a szüleivel. Apukájával gyakran járt sétálni, kirándulni. Nyaralni többnyire a Tátrába mentek vagy a Bárczay családhoz Felsődobszára. Grosschmid Géza közeli barátságban volt Bárczay Gábor földbirtokossal.

Katóka a naplójába öccseiről, Gézáról¹³ és Gáborról¹⁴ mindig nagyon kedvesen ír, gyakran nevezi őket így: a gyerekek. Bátyjával¹⁵ kapcsolatban leggyakrabban az utazásairól ír, hogy éppen hol, merre tartózkodik, emellett beszámol az egészségi állapotáról is. Kilencszer említi meg őt a naplójában.

Márai Sándor 1918-ban adta ki saját költségén az első verseskötetét *Emlékkönyv* címen, és 1919–20-ban már különböző kassai és budapesti lapokba, valamint német folyóiratba is publikált. (Mészáros 2003, 45., 165–167. p.) Ennek ellenére Márai újságírói, írói tevékenysége nem jelenik meg húga naplójában, kivéve egy alkalommal, ami-

12 Franz Wiesenthal (1856–1938) bécsi festőművész Katóka anyai nagybátyja volt. Festménye, a *Libapásztortányka (Gänseliesel)* a Jáky család tulajdonában van, másolata megtalálható a kassai Márai Sándor Emlékiállítás Gyermekkor és fiatalság elnevezésű szobájában.

13 Radványi Géza, szül. Grosschmid (1907–1986) filmrendező.

14 Márai Gábor, szül. Grosschmid (1909–1985) ügyvéd.

15 Márai Sándor, szül. Grosschmid (1900–1989) író, újságíró.

kor 1918. március 20-án ezt írja bátyjáról: „Sanyi¹⁶ ma délután olvasott fel az Autonom körben saját verseiből!”

Nagyon értékes és fontos információ ez abból a szempontból, hogy valószínűleg ez a felolvasás volt Márai Sándor első hivatalos és nyilvános szereplése költőként. A Kassai Autonom Katholikus Kör 1907-ben alapították, és az egyesület célja a vallásos érzület ápolása, a tudomány és az irodalom művelése volt. Az összejöveteleiket a Fő utca 12-ben, a Forgách palotában tartották, de valószínűleg rendeztek előadásokat a premontrei főgimnázium nagytermében is. A kör ügyésze dr. Grosschmid Géza ügyvéd volt, Márai édesapja.¹⁷ Az Autonom Kör XIII. közgyűlését 1918. április 28-án tartották meg, és az ott elhangzott beszédeket, beszámolókat nyomtatásban is kiadták.¹⁸ Ebből megtudjuk, hogy egy ifjú poéta, Grosschmid Sándor olvasott fel a körben. „Emlékkönyvének három költeményével ismertette meg a hallgatóságot. Ezeknek a költeményeknek mindegyikében erős egyéniség, melancholiára való hajlandóság, egyedülállás, mélységre törekvés s nem közönséges fantázia nyilvánul meg. [...] Grosschmid Sándor első sikere őszinte volt és szép s ha kora egynémely igen is érthető hibájától megszabadul, joggal remélhetjük, hogy sok babért arat még írói munkásságával. Az nekünk mindig örömről fog szolgálni, hogy diadalainak sorozata, melyet az igazi értelemben vett szépirodalom művelésével szerez, az autonom-körrel kezdődött.”¹⁹

A 20. század elején az iskolák nem voltak koedukáltak, így a lányok és a fiúk csak szabadidejükben, iskolán kívül tudtak egymással találkozni és szórakozni. Együtt jártak korcsolyázni, vívni, teniszezni, kirándulni, a szülők zsúrokát szerveztek, hogy a fiatalok együtt szórakozhassanak. Katóka a naplójában két osztálytársnőjét említi meg: Kastély Erzsébetet és Duke Bertát.²⁰ Baráti körébe tartoztak: Naményi Ilona, Hadfy Marianne és Borbála, Jeney Sarolta és Erzsébet, Bessenyei Mária, Puky Péter és Pál, Kleinszky Gyula, Münster Zoltán, Ékes Sándor és György, Bassó Elek és Imre, Szakmár Lóránd, Magda és Gabriella, Nagy Gusztáv és Ferenc. Ezeket a fiatalokat emlegeti leggyakrabban, velük járt kirándulni, zsúrozni, táncolni, sportolni a korcsolya- és tenispályára, amely akkor a Széchenyi ligetben (ma: Városi park) volt. 1909-ben nyitották meg, télen korcsolya-, nyáron tenispályaként szolgálta a kassaiakat, és 1911-től a Városszépítő Egyesülethez tartozott. Ez az a helyszín, ahol leggyakrabban találkoztak és önfeláldozóan szórakoztak.

¹⁶ Családi körben Márai Sándor beceneve.

¹⁷ *Kassa szab. kir. város cím- és lakásjegyzéke 1913–1914. évre.* Kassa, [é. n.], 166. p.

¹⁸ *A Kassai Autonom Kath. Kör XIII. Közgyűlése 1918. év április 28-án.* Kassa, Szent Erzsébet Könyvnyomda, 1918.

¹⁹ Uo. 13–14. p.

²⁰ Duke Bertával Grosschmid Katalin felnőttként is kapcsolatban volt, 1963-ban meglátogatta Kassán. Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, Márai Sándor-hagyaték, levelezés, Grosschmid Gézáné levelei, jelzet nélkül.

Érdekes és fontos információ, hogy kik voltak a szülei ezeknek a gyerekeknek, akikkel Grosschmid Katóka barátkozott. Ebben a polgári társadalmi körben az édesanyák nem dolgoztak, háztartásbeliek voltak, a jótékonyági egyletekben láttak el különböző feladatokat, segítették a rászorulókat. Így elsősorban az édesapák foglalkozása alapján arra lehet következtetni, hogy a szülők baráti köre határozta meg a kamaszok kapcsolatrendszerét is. A Bassó fiúk apja, Bassó Imre ügyvéd és egyebek között a Kassai Korcsolyázó- és Teniszegyesület titkára, valamint az evangélikus egyház presbitere volt. Bessenyei Béla bíró, táblabíró, a Kassai Korcsolyázó- és Teniszegyesület elnöke és a Kassai Városszépítő Egyesület elnöke, emellett tagja a Katolikus Autonom Körnek is. Duke Ede állami tanító, a Hunyady utcai elemi iskola igazgatója volt 1918-ig. Ékes Lajos (1911-től: Körmendy-Ékes) ügyvéd, politikus, városi tanácsstag, 1919-től a városi lakásbizottság vezetője, a Kassai Városszépítő Egyesület elnöke, a mozi (Uránia) pártolója. Az Országos Keresztényszocialista Párt tagja, 1920 és 1925 között Csehszlovákiában, Prágában parlamenti képviselő, jó barátja dr. Grosschmid Gézának. Hadfy Imre altábornagy. Jeney Károly mérnök, a Kassa–Bohumíni Vasút mérnöke, tagja a Kassai Városi Tanácsnak és a német evangélikus egyház presbitériumának. Kleinszky Gyula nagybirtokos. Münster Tivadar törvényszéki elnök, akinek apja, id. Münster Tivadar 1872-től 34 éven át volt Kassa polgármestere. Naményi Béla törvényszéki bíró. Puky Endre 1901-től Abaúj vármegye főjegyzője, 1906 júniusától alispán, közeli jó barátja Grosschmid Gézának. Szakmáry Kálmán és Jenő kereskedők voltak, akiknek apja, Szakmáry Károly a Kassai Kereskedelmi és Iparkamara elnöke volt.

A naplóból megtudjuk, mivel és hogyan töltötték a fiatalok a szabadidejüket, milyen közös élményekben volt részük, és ezt párszor fotóval is dokumentálva. Münster Zoltán – aki a legidősebb volt közöttük – rendszeresen készített fényképeket a csapatról. Katóka ezeket emlékül beragasztotta a naplójába, és így megmaradtak az utókor számára. Egyébként érdekes adalék, hogy száz évvel ezelőtt a lányok és a fiúk már kamaszkoruktól magázták a másik nem képviselőjét korosztályukban is.

A szociológiai szempont mellett nagyon érdekes és fontos információ, hogy milyen történelmi és társadalmi eseményeket említ meg Grosschmid Katalin a naplójában, és miről nem tesz említést. Valószínű, hogy a saját tapasztalatait, valamint a szülei elbeszéléseiből hallott és megtudott történeteket jegyezte le. Semmi esetre sem felélelhetjük, hogy újságot olvasott. A naplójában leírtakból érzékelhetjük, hogy mit élt át egy kamaszlány a hétköznapi életben 1918-ban és 1919-ben Kassán, szülővárosában saját társadalmi közegében az akkori világból, forrongó történelmi eseményekből. Ezek közül melyek foglalkoztatták őt olyan mértékben, hogy tollat ragadjon, és írjon róluk. Mi ma – száz év távlatából – látjuk az akkori történeteket, és egy naplóírótól, egy kamaszlánytól semmi esetre sem várhatunk el reflektálást a ma már fontos, de általa meg nem említett eseményekre, és nem kérhetünk számon rajta semmit.

[...] „számára a napló szövege azt jeleníti meg, hogy mit élt át az illető a maga világából és hogyan tapasztalta meg kora történeteit. És ebben az esetben a hallgatás

éppoly beszédes, mint a szókimondás, illetve ez utóbbit tekintve a megszólalás módja, a beszámoló jellege és stílusa szintén értékelhető információt jelent.” (Gyáni 2000, 152. p.)

„1918. április 15. Nagyon megijedtünk, mert a nép föllázadt a segély miatt, mert nem adták meg nekik. Köveket, mindent dobáltak, a nép elszaladt, mi a kaput rögtön bezártuk, nagyon megijedtünk! Végül katonák jöttek, és az utcán végimentek. Még most is nagyon sok ember van a Fő utcán.”

Grosschmid Katalin ebben a bejegyzésében egy olyan eseményről tesz említést, amiről a cenzúra miatt még a helyi sajtóban sem jelent meg egyetlen sor sem. Molnár Miklós visszaemlékezése alapján sikerült rekonstruálni ezt a helyi történelmi eseményt. (Molnár 1942, 17–20. p.) A lázadás oka az volt, hogy a hadisegélyek kifizetése akkor már hónapról hónapra késett. 1918. április 15-én a régi városháza udvarán felsorakoztak a hadisegélyre váró asszonyok. Az elégedetlenségük miatt hamar nagy zűrzavar keletkezett, és a várakozók elindultak a polgármesterhez, Blanár Bélához. A rendőrök a nőket igyekeztek minél előbb az utcára terelni, ahol viszont csatlakoztak hozzájuk a piacról érkezők is, és fél óra múlva már több ezer asszony tolongott a városháza udvarán. Mivel a polgármester nem jött ki, kövekkel beverték a városháza ablakait. A rendőrök nem tudták szétoszlatni a tömeget. A főispánt is megdobálták, a városban több helyen is törtek-zúztak. Molnár Miklós mint a szociáldemokrata párt elnöke felajánlotta az asszonyoknak, hogy leírja a panaszait, és betérjeszti a városnak. A tömeg ezután szétoszlott. A szigorú háborús cenzúra miatt az újságok hallgattak az esetről.

1918. április 22-én a következő bejegyzés került a naplóba: „Ma volt a szocialisták gyűlése. Bár vége volna már ezeknek a zavargásoknak.”

A szervezett munkásság április 22-én hétfőn az egész országban tüntetést rendezett az általános választójog érdekében. Kassán is szüneteltették a munkát minden gyárban délután 14 és 18 óra között. 15 órakor a kassai szociáldemokrata párt az Uránia moziban nagy nyilvános népgyűlést tartott, ahol a téma az általános választójog volt.²¹

Az első világháború végén, ősszel kitört a spanyolnáthajárvány, ami világjárvány volt. Kassán is több ezren betegedtek meg. 1918 szeptemberében bezártak minden iskolát, az elemi és középiskolák már csak 1919-ben az új államban, Csehszlovákiában nyitottak újra. Október második felében bezárták a mozikat, betiltották a színházi előadásokat, megtiltották a sporteseményeket, mulatságokat, tánciskolákat. (Szeghy-Gayer 2022, 1–12. p. Lásd: 4. p.) Grosschmid Katalin sem járt emiatt iskolába, és 1918. december 31-én ezt írta a naplójába: „Megint elhalasztották a szünidőt, és én

²¹ A munkások a választójogért. *Felsőmagyarország*, 1918. 4. 23., 34. évf. 104. sz. 3. p.

nem is fogok járni iskolába. Karácsony után vagyunk, és nagyon szomorúan. A csehek tegnap szállták meg Kassát! Ma délben énekszóval és zászlóval járták be a várost!”

1918. december 29-én Molnár Miklós szociáldemokrata kormánybiztos hívta be Kassára a csehszlovák csapatokat, hogy megelőzze a fosztogatásokat és vérengzéseket. A csehszlovák megszállást ekkor még átmeneti állapotnak tekintették.

1919 februárjában általános ötnapos sztrájk lépett érvénybe. A sztrájk Kassán 14-én, pénteken reggel kezdődött, és részt vett benne minden szakma, beleértve a tisztviselőket és a munkaadókat is. Minden leállt. Katóka naplójába a következőket írta 1919. február 17-én:

„A jégre már nemigen járok, mert már nincs is. Nagy sztrájk van. A múltkor a jégen voltam, és ott kezdődött. Mariannékkal mentem, a legvígabban korcsolyáztunk, mikor a jégen egy ismerős fiú jön, és mondja, hogy 7 órakor már nem szabad senkinek a pályán lenni, és $\frac{1}{2}$ 8-kor meg már mindenkinek otthon kellett lenni, mert akit a csehek az utcán találnak, azt lelövik. Mi gyorsan, ahogy csak lehetett, mindjárt lecsatloltunk, és indultunk hazafelé, de csak két fiú kíséretében. [...] De itthon úgy volt megbeszélve, hogy apukám értem jön. Én nyugtalan voltam, mert tudtam, hogy apukám jön, és engem nem fog ott találni. Míg mi siettünk gyorsan haza, addig apukám mindenütt keresett engemet. Én roppant meg voltam ijedve, mert nem tudtam, hogy mi lesz. Végre már itt, a sarkon voltunk, mikor vagy hat cseh egy embert elkezdenek motozni, és az nem engedte magát. A csehek kiabáltak rá, és én csak rohantam be gyorsan a kapuba. Mariannék siettek haza. Apukát, míg engem keresett, 6-szor megmotozták. Most sem tudjuk, hogy mi lesz? Csak már vége volna mindennek! Nem mozdulunk itt-honról. A munkások ki akarják innen verni a cseheket. Nem tudom, fog-e sikerülni. Várjuk, hogy mi lesz.”

„1919. április 5-én [...] Azt hallottuk, hogy talán a csehek is kommunizálnának. Isten mentsen meg ettől mindnyájunkat! Surányit, Stiert, Molnárnét Ilavára internálták, Gerlőczy Béla bácsit²² elcsapták” – jegyezte le Katóka a naplójába. A Magyarországi Tanácsköztársaság megalakulása a szomszédos országokban is komoly következményekkel járt. 1919. március 24-én statáriumot hirdettek ki a mai Szlovákia egész területére. Március 27-én bezárták a kassai Munkásotthont, és rendőri felügyelet alá helyezték a szociáldemokrata párt vezetőit, akiket 29-én Ilavára (Trencsényi kerület) internáltak, többek között Molnár Miklósnét, Stier Bélát és Surányi Lajost is.

Az elkövetkező hónapokban két megszállást is elszenvedett Kassa lakossága. Június 4-én a Magyarországi Tanácsköztársaság Vörös Hadserege foglalta el a várost. Erről Katóka 1919. június 10-én a következőket írta a naplójába:

„Nagyon komoly napokat éltünk és élünk át. Mielőtt a vörösek bejöttek volna, rettetes ágyúzás volt, úgyhogy mi a pincébe menekültünk. Ott gyorsan berendeztünk

22 Gerlőczy Béla a Kassai Jelzálogbank Rt. vezérigazgatója volt.

szükséges bútort, és késő estig ott voltunk. Azután, mikor kissé alábbhagyott, feljöttünk egy védett helyre. Másnap délután bevonult a vörös hadsereg. Az egész város piros zászlókkal volt föllobogózva. Ki akartuk tenni a magyar zászlót, de azt nem szabad volt. Beparancsolták. Ez nagyon fájt nekünk. Mindent lehetőleg elkommunizálnak. Talán a mi házunkat is elveszik.²³ Istenem! Ki hitte volna, hogy ilyen időket megélünk. A teniszre most nem járok, mert apuka roppant fél, hogy amilyen bosszús a nép, még képes valamire dühiben.”

1919 júliusában ezt jegyzi fel a naplójába Katóka: „Hírlík, hogy visszajönnének a magyarok! Csak ne jönnének.” Nem tudjuk, hogy ezt pontosan melyik napon írta le, de július 4-én a magyar Vörös Hadsereg utolsó katonája is elhagyta Kassát, és visszavonultak a Clemenceau-jegyzékben megjelölt demarkációs vonalra. Július 5-én megérkeztek az első csehszlovák csapatok, az ünnepélyes bevonulásra és a város hivatalos átadására pedig július 7-én került sor. Ekkor vált világossá, hogy Kassa Csehszlovákia kötelékébe fog tartozni.

Grosschmid Katalin hétköznapijai ezután nagyban megváltoztak, ugyanis a baráti köre lassan szétszéledt. 1919 augusztusától kezdve sok kassai család menekült Magyarországra, ennek gyakori oka volt, hogy a családfele megtagadta a hűségeskü letételét a csehszlovák hatóságok felé, így arra kényszerültek, hogy elhagyják az otthonukat, és új életet kezdjenek. Katóka elbúcsúzott barátnőitől, később még egy-kettővel levelezett, találkozott Budapesten.

Valószínűnek tartom, hogy a barátok távozása az egyik oka annak, hogy a naplóbejegyzések is ritkultak, nem volt már annyi élmény és szórakozás, amit érdemesnek tartott volna feljegyezni.

„A napló fő értéke nem a történeti műltra vonatkozó »elsődleges« adatok, hanem a szubjektív történelem úgyszólván primer dokumentálásában rejlik. Magyarán: az átlagemberektől származó efféle dokumentumok nem azért nélkülözhetetlenek a történetírónak, mert a múlt politikai eseménytörténetét vagy a gazdasági és társadalmi folyamatok makrotörténetét ismerhetjük meg belőlük; erre a célra a napló szinte teljesen alkalmatlan. A naplót és a többi hozzá hasonló dokumentumot az teszi kivételesen becselessé, hogy a bennük foglalt információk a múlt személyes átéléséről szólnak.” (Gyáni 2000, 149. p.)

23 Lásd: Ötvös 2023.

Irodalom

- A Jászóvári Premontrei Kanonokok Kassai Főgimnáziumának Értesítője az 1917–1918. iskolai évről. Kassa, 1918.
- A Kassai Autonóm Kath. Kör XIII. Közgyűlése 1918. év április 28-án. Kassa, Szent Erzsébet Könyvnyomda, 1918.
- Bukovszky László–Simon Attila–Szeghy-Gayer Veronika (szerk.) 2020. Kassától Košicéig. Molnár Miklós- emlékkönyv. Somorja–Budapest, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Gáspár, Ján–Blašková, Eleonóra–Mihóková, Mária 2014. Lexikón Košičanov 1848-1938. A-I, 1. Díel. Košice, Equilibria.
- Gyáni Gábor 2000. Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Budapest, Napvilág.
- M. Hrabovszky Júlia 2001. Ami elmúlt. Visszaemlékezések életemből. Budapest, Helikon.
- Huszar Zsuzsanna 2005. A munkanapló és a terepnapló a kvalitatív kutatások eszköztárában. Iskolakultúra, 15. évf. 12. sz. 114–124. p.
- Kassai Ágostai Hitvallású Evangelikus [...] Polgári Leányiskolájának Értesítője az 1917–1918. tanévről. Kassa, 1918.
- Kassai M. Kir. Állami Leányközépiskola Értesítője az 1917–1918. iskolai évről. Kassa, 1918.
- Kassa szab. kir. város cím- és lakásjegyzéke 1913–1914. évre. Kassa, [é. n.]
- Külföldi lapszemle. Magyar Pedagógia, 1905, 14. évf. 240. p.
- Márai Sándor 2019. Egy polgár vallomásai. Budapest, Helikon.
- Molnár Miklós 1942. Kassától Košicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből, I–VI. kötet. Kézirat, Kassa.
- Mészáros Tibor 2003. Márai Sándor bibliográfia. Budapest, Helikon–Petőfi Irodalmi Múzeum.
- (MJ): Kizisko sa vracia do mestského parku. Košice v skratke, 2021, roč. 1, č. 12, s. 10–11.
- Ötvös Anna 2023. Dr. Grosschmid Géza 1919-es levele a kassai Városi Lakáshivatalhoz. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 25. évf. 2. sz. 89–103. p.
- Simon Attila 2017. Kassa három megszállása. Párhuzamok és tanulságok. Történelmi Szemle, 59. évf. 4. sz. 569–590. p.
- Simon Attila 2021. Az átmenet bizonytalansága, Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig. Somorja–Budapest, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Szeghy-Gayer, Veronika 2020. Španielska chrípka neušetrila ani Bratislavu a Košice. In Kovár, Branislav–Benediková, Lucia–Zajac, Oliver (ed.): Epidémie v dejinách. Ľudstvo v boji s neviditeľnými nepriateľmi. Bratislava, Premedia.
- Szeghy-Gayer, Veronika 2020. Pred sto rokmi zabíjal zákerný vírus aj v Košiciach. Košice:Dnes, roč. 7, č. 76, 21. apríl, s. 2–4.
- Szeghy-Gayer Veronika 2020. A felismerés és a fájdalom később jött, hogy az ezeréves magyar állam az utolsó perceit élte. bumm.sk, június 2.
- Szeghy-Gayer Veronika 2020. A „spanyol betegség” Kassán. Közép-Európai Horizontok, 1. évf. 1. sz. 2–5. p. (Letöltve: 2024. 7. 10.)

Szeghy-Gayer, Veronika 2022. The second wave of the Spanish influenza pandemic in selected regions and towns of Slovakia (1918). *Individual and Society*, vol. 25. iss. 2. 1–12. p. (Letöltve: 2024. 7. 10.)

Tutsek Anna 1934. A naplóról. *Magyar Lányok*, 40. évf. 43. sz., július 22., 671. p.

Periodikák

Felsőmagyarország, 1918

Kassai Ujság, 1918, 1919

Kassai Hírlap, 1919

Levéltári anyagok

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, Márai Sándor-hagyaték, levelezés, Grosschmid Gézáné levelei, jelzet nélkül.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, V.5606, Grosschmid-hagyaték.

Állami archív v Košiciach, Fond Ženský obchodný kurz rádu sv. Uršule v Košiciach, matrika študujúcich, 1914–1919.

Állami archív v Košiciach, Štátne matriky, Matrika narodených v r. 1904.

Forrás

Grosschmid Kata: *Naplóm 1918–1922. Kassai kislány bolyong a viharban*. Szerk., előszó, jegyzetek: Szigethy Gábor, Várpalota, Trianon Múzeum, [é.n.]

ANNA ÖTVÖS

THE ADOLESCENT DIARY OF SÁNDOR MÁRAI'S SISTER, KATALIN GROSSCHMID

Katalin Grosschmid (1904–1986) started writing her diary at the age of 14, on 9 March 1918. In the first years she often recorded daily events, but then her entries became less frequent and she wrote her last entry in 1931, when she already was a married woman. The diary is a subjective genre, reflecting the writer's innermost thoughts and feelings, and thus also everyday events. In this case, we get an insight into everyday life in 1918 and 1919 through the experiences and thoughts of a teenage girl, a member of a now famous bourgeois family in Kassa/Košice (Dr. Géza Grosschmid, notary, lawyer, legal advisor and senator, Sándor Márai, writer, journalist and Géza Radványi, film director). She gives us a picture of the family's relationships, conveying their opinions and views, and describing the historical events that are important today in their prime reality.